

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Leerdoel

De student leert, middels een aantal opdrachten, oog te ontwikkelen voor normaal en afwijkend gedrag van paarden, om te leren zien wanneer afwijkend gedrag (plots) voorkomt zodat er gezocht kan worden naar de oorzaak of een oplossing een en ander om te kunnen werken binnen de richtlijnen voor welzijn en veiligheid.

Vooraf weten (kennis van...)

In de vorige kaart heb je jouw eigen ethogram gemaakt. Een correct en compleet ethogram is een verzameling van gedragingen van een dier, een paard in dit geval, waarmee het hele gedragsrepertoire beschreven kan worden, zonder dit gedrag direct te interpreteren (er betekenis aan te geven) of er menselijke emoties aan toe te dichten.

Correct omschreven ethogram elementen zijn zeer handig om zeker te weten dat; als je met andere mensen (in het bijzonder wetenschappers en andere deskundigen) over het gedrag van een paard praat, je ook weet dat je het beiden over **precies hetzelfde** gedrag hebt. Alleen dan kun je de "Big Data" die je verzamelt met gedragsregistraties gebruiken voor het aantonen van problemen of verbeteringen.

Onder het kopje **Waarmee** in deze kaart vind je een redelijk uitgebreid ethogram (5 tabellen met bijbehorende codes) dat grotendeels gebaseerd is op het internationaal door gedragswetenschappers gebruikte ethogram en is aangepast en geschikt gemaakt voor het gebruik in dit Lesboek Ethologie.

Vooraf kunnen

Gedrag eenduidig omschrijven; SMART omschrijving voor doelstellingen kan daarbij helpen.

Waarom

Om oog te ontwikkelen voor normaal en afwijkend gedrag van paarden, om te leren zien wanneer afwijkend gedrag (plots) voorkomt zodat er gezocht kan worden naar de oorzaak of een oplossing binnen de richtlijnen voor welzijn en veiligheid.

Werkomstandigheden

Binnen een druk werkschema tijd inruimen voor observaties.

Waar

Op het leerbedrijf.

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Wanneer

Op verschillende tijdstippen van de dag.

Werkomschrijving (voor kopje waarmee naar beneden scrollen)

E 02.01.01 Opdracht 1: jouw eigen ethogram vergelijken met het aangepaste Basis Ethogram voor paarden. Welke dingen vallen je op? Wat is het verschil tussen jou ethogram en het ethogram dat al voor jullie gemaakt is?

- 1 Onder kopje **Waarmee** (onderstaand) in deze kaart E 02.01.01 vindt je een ethogram dat gebaseerd is op het Engelstalige Basis Ethogram, dit wetenschappelijk getoetste ethogram is aangepast en bruikbaar gemaakt voor deze opleiding.
- 2 Vergelijk je eigen ethogram uit E 02.01 met dit Basis Ethogram E 02.01.01.
- 3 In welke gedragingen heb je toch nog (uit gewoonte) een menselijke emotie of een interpretatie gestopt? Hoe zou je de beschrijving beter (meer SMART, objectiever, voor minder verschillende uitleg vatbaar, minder vaag en/of met minder menselijke trekjes) kunnen maken?

Noteer je antwoorden in de E 01.00 Kleine Monitor Paard

E 02.01.01 Opdracht 2 Hoe lang of hoe vaak?

Gedrag kan worden gemeten in tijd (je ziet het gedrag bijvoorbeeld seconden per 10 minuten) of in frequentie (aantal keer dat het gedrag voor komt per 10 minuten).

Afhankelijk van een vraagstelling kunnen sommige elementen ook op beide manieren worden gemeten. In het Basis Ethogram is aangegeven hoe het specifieke element in de meeste gevallen gemeten wordt*. Vergelijk je eigen bevindingen uit je eigen zelfgemaakte ethogram met wat er staat in het Basis Ethogram

Zat je meestal goed? Of niet? Noteer je bevindingen in E 01.00 Kleine Monitor Paard

E 02.01.01 Opdracht 3 Elementen die samen een hoofdstuk vormen.

In het Basis Ethogram E 02.01.01 (zie onder) zijn een aantal rijen in de tabel grijs gearceerd.

Om sommige vragen te beantwoorden, is het **niet nodig dat je al het gedrag heel gedetailleerd registreert**, soms kan je dingen samen nemen. Om deze moeilijkere materie makkelijker te maken voor je zijn een aantal voorbeelden daarvan alvast samen opgenomen in de grijze cellen van onderstaand ethogram. In een grijze cel staat één noemer voor verschillende gedragingen samen. Dat kan als die gedragingen bijvoorbeeld samen onder één hoofdstuk kunnen vallen.

Het samenvatten onder één code noteren van een serie gelijkaardige of gerelateerde gedragingen is veel eenvoudiger dan dat je al deze gedragingen los van elkaar noteert.

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Voor de duidelijkheid (wat kan waarbij) staan de losse elementen uit een 'groep aan elkaar gerelateerde gedragingen' (= een grijze cel) ook per los gedragselement, onder de betreffende grijze cel beschreven.

Zoek op het internet wat plaatjes of filmpjes van de gedragingen die in die gearceerde vlakken genoemd worden.

Plak deze in je E 01.00 Kleine Monitor.

E 02.01.01 Opdracht 4 Tijdsbesteding noteren

Voor het beoordelen van de tijdsbesteding van het paard worden meestal een aantal gedragingen samen genomen, in de tabel staan die in blauw en meestal met een code met DRIE hoofdletters.

Gebruik E 02.01.01 Tabel 5 Tijdsbestedings ethogram

In de laatste tabel, helemaal onderaan deze kaart, staat een tabel met alleen blauwe 'time budget' codes = tijdsbestedingsethogram. Gebruik de afkortingen /codes uit tabel 5 en observeer jouw observatie paard op stal voor 3 x 10 min. Noteer waar het paard tijd aan besteed en hoe lang hij dit precies doet.

In de E 01.00 Kleine Monitor vindt je lege notitiebladen voor het noteren van de tijdsbesteding.

E 02.01.01 Opdracht 5: ethogram gebruiken voor speciaal doel

- 1 Je hebt je eigen basis ethogram gemaakt. Bedenk nu een gedragsprobleem waarvoor je een paard (weer naar keuze en in overleg) regelmatig moet observeren om te kijken hoe het 'probleemgedrag' zich ontwikkelt. Dat kan bv zijn dat een paard kreupel is en je wil weten of hij het been meer of minder gaat belasten, of dat er steeds mest in de waterbak zit, en je wil weten waarom.
- 2 Voor complexere problemen heb je vaak aanvullende gedragselementen nodig om specifiek dit probleem te volgen in de tijd. Stel een paard reageert defensief (omdraaien, tanden ontbloten, oren plat) als iemand de box binnen gaat. Bij wie reageert het paard zo, zijn er ook mensen waar het paard niet zo op reageert, wat doen die mensen anders???

Bedenk een (echt) probleem en probeer daarbij te bedenken welke gedragselementen je nodig hebt (of moet maken). Wil je weten of het paard minder kreupel wordt aan rechts voor, dan heb je een element nodig dat zegt; (het paard brengt minuten (geen) gewicht op rechter voorbeen).

Door regelmatig (b.v. 2 x daags, maar afhankelijk van je vraag) een moment (b.v. 5 min) te kiezen waarop je het paard observeert en specifiek op de door jouw gekozen gedragselementen let om het gedrag en de ontwikkeling ervan in de tijd te volgen kun na een paar dagen vaak al concreet met data aangeven of een probleem verergert, verbetert of stabielte noemen is.

Noteer je bevindingen (van een aantal dagen) in de E 01.00 Kleine Monitor.

Welke conclusie kan je trekken uit deze data?

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Waarmee

E 02.01.01 Ethogram bestaande uit 5 tabellen

Voor de uitvoering van de opdrachten in dit Lesboek wordt o.a. gewerkt met een vereenvoudigde lijst met gedragselementen, deze hebben we grotendeels gebaseerd op het wetenschappelijk erkend Ethogram.

Echter... over de definities (omschrijving) van de ethogram elementen van het paard **in relatie tot de mens** (bv conflict gedragingen tijdens hanteren en verzorgen) is nog maar gedeeltelijk overeenstemming tussen wetenschappelijk onderzoekers.

Toch gaan we ook dit gedrag (zie Tabel 4) observeren en registreren. We gaan dus een beetje pionieren. In dit Lesboek Ethologie gaan we net een stap verder dan dat de wetenschap feitelijk is, we gaan ook kijken naar het gedrag van het paard in relatie tot de mens (op de grond).

E 02.01.01 Tabel 1 ETHOGRAM op Stal/paddock/wei

E 02.01.01 Tabel 2 AANVULLINGEN VOOR ETHOGRAM in paddock of wei

E 02.01.01 Tabel 3 Sociale interactie

E 02.01.01 Tabel 4 Paard- mens interactie

E 02.01.01 Tabel 5 Tijdbesteding ethogram

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

E 02.01.01 ETHOGRAM op Stal/paddock/wei			
Voeding	afkorting	T/F*	
Eten ruwvoer	ERU	T	Eten van kuil/ hooi en/of bedding (NB vaak is het van belang deze twee te scheiden)
Eten ruwvoer	Er	T	Eten van kuil/ hooi na ruwvoergift (kuil/ hooi op de grond of in de ruif)
Eten bedding	Eb	T	Eten van bedding gepaard gaand met het zoeken naar iets eetbaars (scharrelen), af en toe een pas nemend, hoofd dicht bij de grond (er is geen kuil/ hooi aanwezig).
Eten krachtvoer	Ek	T	Eten van brok / muesli e.d. met de neus in de voerbak.
Eten onbekend	Eo	T	Zichtbaar op en neer gaan van de kaken, onduidelijk waar het paard op kauwt.
Drinken	Dr	T	Paard drinkt uit (automatische) waterbak, staat stil. Lippen zijn op of iets onder het wateroppervlak en zijn licht uit elkaar waardoor water opgezogen en doorgeslikt wordt.
Zoutblok likken	El	F	Likken aan liksteen / zoutblok
Mesten	Me	F	Paard tilt staart op, de anale sfincter contraheert ritmisch en faeces (mest) passeert de anus, vervolgens valt de mest op de grond
Urineren	Ur	F	Paard gaat wijd met de achterbenen staan, met een gebogen rug en de staart omhoog, urine valt op de grond
Omgeving onderzoeken	OND	T	Omgeving onderzoeken door een van onderstaande gedragingen te gebruiken
Ruiken / onderzoeken object	Ro	F	Paard staat met iets meer gestrekte hals met de neus bij een object, zonder hieraan te likken/bijten. Neusgaten zijn iets verwijd en lucht wordt opgezogen (indien zichtbaar)

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Flehmen	Fl	F	Paard tilt bovenlip op met hoofd hoog en gestrekte hals. Krult neusgaten naar elkaar toe, soms zelfs helemaal afgesloten neusgaten De oren zijn zijwaarts gericht en de ogen rollen iets weg
Hoofd / neus naar buiten	Nb	F	Paard steekt de neus door het gat boven de voerbak, of hoofd over bovendeur oid.
Bewegen / rust			
Rusten (alle vormen)	RES	T	Paard staat of ligt in rust, staat vierkant of niet geheel vierkant maar verplaatst niet (hoofd in normale positie of iets lager). Bij een meer rustpositie kunnen de ogen wat meer gesloten zijn, de onderlip kan wat afhangen en de oren kunnen naar de zijkant gedraaid zijn. Paard ligt sternaal (met borstbeen op de grond en hoofd omhoog, als een koe) of lateraal (plat op de linker- of rechterzijde met hoofd en benen op de grond), dier slaapt of rust.
Rusten	Rs	T	Paard ligt sternaal (met borstbeen op de grond en hoofd omhoog, als een koe) of lateraal (plat op de linker- of rechterzijde met hoofd en benen op de grond), dier slaapt of rust.
Stil staan	Ss	T	Paard staat op rust, vierkant of niet geheel vierkant maar verplaatst niet (hoofd in normale positie of iets lager). Bij een meer rustpositie kunnen de ogen wat meer gesloten zijn, de onderlip kan wat afhangen en de oren kunnen naar de zijkant gedraaid zijn.
Alert staan	As	T	Paard staat met opgericht hoofd stil, hoofd of oren zijn op een geluid gericht (neusgaten kunnen iets verwijfd zijn)
Lopen	Lo	T	(op stal) Paard verplaatst minimaal vier (verschillende) benen met het hoofd in een normale of hoge positie en verplaatst van a naar b.
Steigeren	Sg	F	Beide voorbenen komen van de grond, gewicht wordt op de achterhand van het paard gebracht (vaak in combinatie met de oren naar achteren).
Bokken	Bo	F	Beide achterbenen komen los van de grond, gewicht wordt op de voorbenen van het paard gebracht.

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Afwijkend / ongewenst gedrag	Afwijkend / ongewenst gedrag	F/T	Een van de onderstaande afwijkende gedragingen, zonder onderscheid
Tralie schrapen met tanden	Ts	F	Met tanden langs tralies gaan; 1x omhoog of naar beneden is een event (1 x gedrag waargenomen)
Likken object	Li	F	Tong langs/aan object (anders dan zoutblok), wel aangeven aan welk object (tralies; voerbak; wand)
Tong lollie	TI	F/T	Allerhande bewegingen van de tong in en uit de mond, op tong zuigen, dubbel klappen etc.
Kribbebijten / luchtzuigen	kb	F/T	Paard zet de voortanden op de rand van de voerbak (of ander object), buigt de nek en hangt aan het object. Maakt een klokkend geluid ("grunt"). Luchtzuigers doen het zelfde zonder een object vast te pakken
Hoofd schudden	Hs	F/T	Paard 'knikt' met het hoofd 'ja', of schudt de hals en het hoofd 'schud nee' verder staat het stil. Stereotypisch wanneer herhaald en ritmisch uitgevoerd.
Eten hout	Eh	F/T	Bijten of kauwen van de wanden of andere stal / paddock / wei constructiematerialen
Eten mest	Em	F/T	Mest manipuleren met mond en inslikken (coprofagie). Pica (kauwen op vreemd voorwerp) is hierbij inbegrepen.
Voernijd	Vn	F	Agressieve verdediging van een gelimiteerde voerbron tegenover andere paarden
Uitval	Uv	F	Uitval bv (dreigen te) bijten naar passerend paard
Schrapen	Sr	F/T	Een voorbeen wordt licht opgetild, met een snelle beweging naar voren gestoken, gevolgd door een terugtrekkende en schrapende beweging, waarbij het verder stil staat (lijkt op graven). Stereotypisch wanneer het herhalend doelloos uitgevoerd wordt.
Slaan voorbeen	Sv	F	Paard slaat met een linker of rechter voorbeen tegen een wand.
Slaan achterbeen	Sa	F	Paard slaat met een of twee (een bok dus) achterbenen tegen een wand.

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Weven	We	F/T	Paard verplaatst het gewicht wisselend op beide voorbenen. Minimaal wordt het gewicht op linker voorbeen-rechter, voorbeen-linker voorbeen verplaatst. Soms gaan de achterbenen ook mee. Verder verplaatst het paard zich niet.
Box lopen	Bl	F/T	Steeds zelfde rondje lopen meestal zelfde snelheid; zelfde kant
Lichaamsverzorging	LVZ	T	Alle vormen van lichaamsverzorging door paard zelf
Autogrooming / zelfverzorging	Ag	F/T	Paard schuurt de billen/ hals of een ander deel van het lichaam m.b.v. de boxwand of verzorgt zichzelf met de eigen tanden, lippen, tong en/of hoef (achter oor bijvoorbeeld).
Auto-spel / alleen spelen	Au	F/T	Paard speelt met object
Rollen	Rl	F	Paard laat zich vanuit een staande positie zakken naar een sternale positie op de grond. Vervolgens draait het een of meerdere keren van sternale (borst) naar dorsale (rug)ligging

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Fysiek sociaal gedrag (direct contact)	SOC	T	Alle vormen van fysiek sociaal gedrag op stal
Neus-aan-neus	Nn	F/T	Neus tegen neus tussen buurpaarden tussen de tralies
Contact	Co	F/T	Op een of andere manier contact tussen twee paarden
Overig	OVE	T	Alles wat niet onder een ander gedragselement valt
Geluid maken	Hi	F	Hinniken, briesen, blazen, 'brommen'.
Schrikken	Sc	F	<i>Vaak in reactie op geluid of andere prikkel, abrupte verandering van rust naar onrust: weg springen, zeer attent/ gespistst kijken en klaar om te vluchten.</i>
Onrust gedrag	Or	T	<i>anders dan bokken, steigeren of schrapen, snelle opeenvolging van bv hinniken, hoofdschudden, springen, enz</i>
Gapen	Ga	F	Diepe, lange inhalatie met de mond open, met de kaken recht tegenover elkaar of bewegend naar een of beide zijden.
Tandenknarsen	Tk	F	Kiezen over elkaar bewegen met een specifiek knarsend geluid
Staart zwaaien	Sz	F	Staart heen en weer zwiepen (niet normaal reageren op insecten oid)
Overig F1	O1	F	Alles wat niet boven benoemd is en geteld kan worden
Overig F2	O2	F	Alles wat niet boven benoemd is en geteld kan worden
Overig T1	O3	T	Alles wat niet boven benoemd is en in tijd gemeten kan worden
Overig T2	O4	T	Alles wat niet boven benoemd is en in tijd gemeten kan worden
Merries met veulens			
<i>Moeder-kind interactie</i>	<i>veu</i>		<i>Alle interacties tussen een merrie en haar veulen, zoals zogen / schoonlikken / tegen uier bonken / proberen te spelen/ neus contact etc.</i>

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Aanleidingen (3 letters)			
Voerkar / hooikar in aantocht	Avo		Voerkar rolt hoorbaar en/ of zichtbaar voor het geobserveerde paard
Krachtvoergift	Akr		Paard krijgt krachtvoer in de voerbak
Ruwvoergift	Aru		Paard krijgt ruwvoer in de box
Bekend persoon in gang	Abg		Een voor paard bekend persoon komt de gang/stal etc. hoorbaar of zichtbaar voor het paard
Onbekend persoon in gang	Aog		Een voor paard onbekend persoon komt de gang/stal etc. hoorbaar of zichtbaar voor het paard
Bekend persoon voor of in box	Abv		Een voor paard bekend persoon staat voor de box en/of komt box binnen
Onbekend persoon voor/in box	Aov		Een voor paard bekend persoon staat voor de box en/of komt box binnen
Poetsen	Poe		Paard wordt gepoetst, reactie van paard noteren
Opzadelen	Opz		Paard wordt opgezadeld, reactie van paard noteren
Deken of bandages oid verwisselen	Dek		Bij paard wordt iets met bandages, deken oid gedaan
Overige aanleidingen	Ove		

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

E 02.01.01 Tabel 2 AANVULLINGEN VOOR ETHOGRAM in paddock of wei			
Eten gras	Eg	T	Gras, kruiden of struiken eten
Eten zand	Ez	F/T	Zand graven met neus en of opeten
Zich verplaatsen	LOP		In stap draf, galop of een laterale gang zich van 1 naar b verplaatsen
Stap	stp		Stap
Draf	drf		Draf
Galop	gal		Galop
Laterale gang	lat		Laterale gang
Dartelen	Dar	T	<i>Solitair (eventueel gevolgd door andere paarden) "vrolijke" en actieve uitspattingen vb rennen, bokken met uitslaan achterbenen; steigeren etc. Oren altijd zijwaarts of naar voren.</i>

E 02.01.01 Tabel 3 Sociale interactie			
<i>Sociale interactie positief</i>	SP	F/T	<i>Alle positieve sociale interacties als wederzijds krauwen / spelen / neus-aan-neus informatie uitwisselen / hoofd-aan-staart staan / binnen een paard lengte van elkaar staan rusten. Ook noteren met wie.</i>
<i>Sociale interactie negatief – offensief en/ of defensief</i>	SN	F/T	<i>Alle negatieve sociale interacties die door een dier naar een ander als offensief gezien kan worden als dreigen te bijten /dreigen te schoppen (kan ook defensief) / bijten / aanvallen / schoppen (kan ook defensief) / bokken (kan ook defensief) / jagen etc. Ook noteren tegen wie.</i>
<i>Sociale interactie negatief – ondergeschikt</i>	SO	F/T	<i>Alle reacties van een paard waar mee hij/zij aangeeft onderdanig te zijn zoals bv weggelopen / stil staan als ander er aankomt (meestal met hoofd lager, staart tegen zich aan) / vluchten / tandenklapperen door veulens / jaarlingen etc. Ook noteren voor wie</i>

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

<i>Seksuele getinte interactie</i>	Sx	F/T	<i>Alle wederzijdse seksueel getinte acties van de merrie naar een ruïn (als er hengsten betrokken zouden zijn in een daadwerkelijke voortplantingsinteractie zijn daar aanvullende ethogram onderdelen voor)</i>
Wederzijds krauwen	Kk		Wederzijds elkaars vacht verzorgen, begint meestal op / voor schoft. Ook noteren met wie
Sociaal spelen	Sp		Met twee (of meer) paarden een spel interactie, achter elkaar aanrennen, naar hoofd, hals, of pijpen bijt intenties maken. Ook noteren met wie
Neus-aan-neus	Nn		Twee paarden met licht gekromde halzen lucht in elkaars neusgat blazen; kan gepaard gaan met harde hoge hinnik en zwiep met een voorbeen (is geen agressie maar imponeer gedrag). Ook noteren met wie
Neus – lichaam	Nl		Twee paarden met licht gekromde halzen elkaars lichaam besnuffelen. Ook noteren met wie
Kop-op-kont	Kk		Een paard legt hoofd op kont van ander paard (niet in spel context). Ook noteren wie op wie
Dreigen te bijten	Db		Oren naar achteren, nek vaak lang, snelle bijt beweging in richting ander paard, maar raakt het andere paard niet. Ook noteren wie tegen wie
Dreigen te schoppen	Ds		Optillen van 1 of meer achterbenen, dreigen te schoppen, oren meestal plat naar achteren. Ook noteren wie tegen wie

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Bijten	By	Bijten van een ander paard, met daadwerkelijk contact. Ook noteren wie tegen wie
Schoppen	Sh	Schoppen met 1 of beide achterbenen, daadwerkelijk contact. Ook noteren wie tegen wie
Vechten	ve	Twee paarden zijn in directe negatieve fysieke interactie verwickeld waarbij duidelijk de beide paarden elkaar raken. Oren meestal helemaal plat naar achteren (verschil in 'intentie' is meestal duidelijk te onderscheiden van spel). Ook noteren wie met wie en wie uiteindelijk weg rent en de "winnaar" lijkt.
Wijken	Wy	Het naderen van een dier (al of niet met dreiging) resulteert in stoppen, achteruitlopen of weg lopen door ander dier. Ook noteren wie voor wie
Tanden klapperen	tk	Open en dicht doen van mond met de lippen opgetrokken ("als een vis op het droge") hoofd en nek uitgestrekt. Ook noteren wie tegen wie
Drijven	Dy	Alleen door hengst of ruïn: hoofd laag bij de grond, achter andere dieren soms zwaaiend van links naar rechts, meestal oren plat in de nek. Ook noteren wie tegen wie
Interventie	lv	Alle acties waarbij 3 paarden betrokken zijn, meestal doen 2 dieren iets met elkaar en een 3 ^e komt er tussen, jaagt een van de 2 weg, gaat meedoen etc. Ook noteren welke 3 dieren betrokken zijn.

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Paard – mens interactie ethogram

Een ethogram dat gebruikt kan worden bij observaties waarbij iemand met het paard bezig is, Interactie mens paard dus. Bv poetsen of opzadelen, of behandeling door dierenarts oid

E 02.01.01 Tabel 4 paard- mens interactie			
Stil staan	Ss	T	Paard staat op rust, vierkant of niet geheel vierkant maar verplaatst niet (hoofd in normale positie of iets lager). Bij een meer rustpositie kunnen de ogen wat meer gesloten zijn, de onderlip kan wat afhangen en de oren kunnen naar de zijkant gedraaid zijn.
Alert staan	As	T	Paard staat met opgericht hoofd stil, hoofd of oren zijn op een geluid gericht (neusgaten kunnen iets verwijd zijn)
Bewegen	Be	T	Paard staat niet stil maar beweegt met groot deel van het lijf: probeert te lopen, weg te draaien, steigeren etc.
Schrapen	Sr	F	Een voorbeen wordt licht opgetild, met een snelle beweging naar voren gestoken, gevolgd door een terugtrekkende en schrapende beweging, waarbij het verder stil staat (lijkt op graven). Stereotypisch wanneer het herhalend doelloos uitgevoerd wordt.
Puntje aan neus bij poetsen	+p	F	Als het paard gepoetst wordt krijgt het een puntje aan neus, strekt soms hals en hoofd uit; meestal teken dat het poetsen het paard het een 'prettig' gevoel geeft
Hoofd schudden	Hs	F	Paard 'knikt' met het hoofd 'ja', of schudt de hals en het hoofd 'schud nee' verder staat het stil. Stereotypisch wanneer herhaald en ritmisch uitgevoerd.
Schrikken	Sc	F	Vaak in reactie op geluid of andere prikkel, abrupte verandering van rust naar onrust: weg springen, zeer attent/ gespist kijken en klaar om te vluchten.
Terug trekken hoef	Th	F	Paard trekt been terug als opgenomen.
Slaan been	Sv	F	Paard slaat met een been.
Uitval naar paard	Up	F	Uitval bv (dreigen te) bijten naar passerend paard

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Bijt dreiging naar mens	Um	F	Oren naar achteren, nek vaak lang, snelle bijt beweging in richting mens, maar raakt niet
Bijten mens	Bm	F	Bijten van de mens, met daadwerkelijk contact
Conflict gedrag hoofd	Ch	F	Paard 'knikt' met het hoofd 'ja', of schudt de hals en het hoofd 'schud nee', schud heen en weer; hoofd omhoog doen (ontwijken voor mens) verder staat het meestal stil.
Conflict gedrag mond	Cm	F	Paard steekt tong uit, houdt tanden op elkaar (bv bij bit in doen); mond open dicht open dicht.
Staart zwaaien	Sz	F	Staart heen en weer zweepen (niet normaal regeren op insecten oid)
Geluid maken	Hi	F	Hinniken, briesen, blazen, 'brommen'.
Gapen	Ga	F	Diepe, lange inhalatie met de mond open, met de kaken recht tegenover elkaar of bewegend naar een of beide zijden.
Tandenknarsen	Tk	F	Kiezen over elkaar bewegen met een specifiek knarsend geluid.
Overige gedragingen			
Gedrags-elementen Mens			
Poetst hoofd	Mph	T	Poetst hoofd van paard
Poetst hals/lijf	Mpl	T	Poetst hals / lijf van paard, eventueel aangeven welke plek als paard reageert
Poetst achterhand	Mpa	T	Poetst achterhand van paard
Poetst benen	Mpb	T	Poetst benen van paard, eventueel aangeven welk been als paard reageert
Hoeven krabben	Mhv	T	Hoeven krabben
Kalkoenen in / uit doen	Mka	T	Kalkoenen in / uit doen of in andere handeling aan hoeven

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Bandageren voorbenen	Mbv	T	Bandageren voorbenen
Bandageren achterbenen	Mba	T	Bandageren achterbenen
Deken op of af doen	Mde	T	Deken op of af doen
Maakt plotse beweging of geluid	Mge	F	Maakt plotse beweging of geluid
Op/afzadelen	Mza	T	Op/afzadelen
Hoofdstel aan/af doen	Mho	T	Hoofdstel aan/af doen
Halster aan/af doen	Mha	T	Halster aan/af doen
Medicatie of wormenkuur geven	Mme	T	Medicatie of wormenkuur geven

Ethologie = Gedragsleer

Lesboeken Paard 4

E 02.01.01 Ethogram basis

Praktijkaart, onderdeel van Zintuigen, gedrag, paardsignalen

Tijdsbestedingsethogram

(Een aantal samen genomen elementen uit hoofd Ethogram)

E 02.01.01 Tabel 5 Tijdbesteding			
Eten ruwvoer	ERU	T	Eten van kuil/ hooi en/of bedding (NB vaak is het van belang deze twee te scheiden)
Eten krachtvoer	Ek	T	Eten van brok / muesli e.d. met de neus in de voerbak.
Omgeving onderzoeken	OND	T	Omgeving onderzoeken door een van onderstaande gedragingen te gebruiken
Rusten (alle vormen)	RES	T	Paard staat of ligt in rust, staat vierkant of niet geheel vierkant maar verplaatst niet (hoofd in normale positie of iets lager). Bij een meer rustpositie kunnen de ogen wat meer gesloten zijn, de onderlip kan wat afhangen en de oren kunnen naar de zijkant gedraaid zijn. Paard ligt sternaal (met borstbeen op de grond en hoofd omhoog, als een koe) of lateraal (plat op de linker- of rechterzijde met hoofd en benen op de grond), dier slaapt of rust.
Lopen	Lo	T	(op stal) Paard verplaatst minimaal vier (verschillende) benen met het hoofd in een normale of hoge positie en verplaatst van a naar b.
Afwijkend / ongewenst gedrag	AFW	T	Een van de onderstaande afwijkende gedragingen, zonder onderscheid
Lichaamsverzorging	LVZ	T	Alle vormen van lichaamsverzorging door paard zelf
Fysiek sociaal gedrag (direct contact)	SOC	T	Alle vormen van fysiek sociaal gedrag op stal
Onrust gedrag	Or	T	anders dan bokken, steigeren of schrapen, snelle opeenvolging van bv hinniken, hoofdschudden, springen, enz
Overig	OVE	T	Alles wat niet onder een andere gedragselement valt

Bron: A practical field guide to horse behavior-the equid ethogram. Sue McDonnell 2003

